

<https://doi.org/10.17048/AM.2023.347>

<https://videorium.hu/hu/recordings/51371/>

Dr. Monok István: Allen Ginsberg Molochjának birkózása Kis-Tóth Lajos álmaival

Dr. Monok István

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ

Absztrakt: Archibald MacLeish (1892–1982) egy európai kulturáliságú Egyesült Államokbeli költő, egyetemi tanár és talán éppen ezért könyvtáros – ahogy az elegáns angol kifejezés rögzíti: Librarian of Congress – nem véletlenül választott egy amerikaitól és egy európaiaktól jelmonda-tot magának és a világnak. „Polgártársak, nem menekülhetünk a történelem elől” (Abraham Lincoln), és „Korunkban az ember végzete politikai fogalmakkal fejezi ki jelentését” (Thomas Mann). Aztán jött a világháború, Moloch győzedelmeskedett, az USA diadalmaskodott. Jött Korea, Vietnam, a beat kultúra és „Amerika ígéret volt” és megmaradt annak, sőt mára csalódás. Kis-Tóth Lajos – Hauser Zoltánnal – pedig megalkotta a tanítási gyakorlatra alapozott oktatástechnikai múzeumot, majd pár évtized múlva Magyarország legkorszerűbb informatikai laboratóriumait, amelyeket közvetlenül a pedagógiát szolgálták. Hittek az informatika és az internet demokratikus alapelveiben és tudták, hogy ezek az eszközök, ha tartalommal, ellenőrzött adatokkal és tudással látjuk el azokat, akkor egy újfajta pedagógiai korszakot nyitnak meg, megalapozottan. Aztán jött Moloch, és pénzügyi hatalmával tökéletesítette az eszközöket, amelyeket hatalma szolgálatába állított. Percemre szolgálói pedig lerombolták az alkotásokat, gondolván, hogy majd maguk az eszközök gondolkodnak helyettük, értük. A Kis-Tóth Lajosoknak meg megmarad az örök igazság: *Horas tuas quia breves, immortalibus operibus vove.*

A 70 éves Kis-Tóth Lajos pesszimista köszöntése – örömmel, és tudva, az alábbi gondolati sor sok tekintetben karikírozó

Az oktatás és nevelés minden történelmi korszakban szorosan összefüggött azzal, hogy egy adott társadalom, egy kulturális közösség milyen formában, és milyen tartalommal adja át ismereteit a következő generáció tagjainak. Lehet többen azt hitték azért, hogy fejlődjenek, ám az embernek és a társadalomnak – az ismert történelmi időkben – nem sikerült fejlődnie. Fejlődött viszont az az eszközrendszer, amellyel a tudást megszerezték, elterjesztették és ami fontosabb, áthagyományozták a következő, a tudást használó, gyarapító generációknak. Mondhatnánk, hogy üres „álokoskodás” az eddigi mondanivalóm, hiszen definíció kérdése mit tekintünk éppen fejlődésnek vagy bármi másnak. A tartalom és forma (technológia) változásának szétválasztása azonban lényegi szerepet kap a következőkben.

A szóbeli és az írásbeli örökítés párhuzamosságának kialakulása, az utóbbi meghatározóvá válása társadalmi igény volt. Az emlékezet megőrzésére irányuló szándék kiindulópontja a rögzített örökség felidézhetőségének nagyobb esélye volt. Hasonlóan az írásbeliség elterjedése volt a nyomás a különféle kéziratos technológiák változásainak kikényszerítésében, illetve az ehhez kötődő technikai, technológiai felfedezésekben (tinta összetételének változtatása, a *stilus* metszése, a hordozó anyagának változásai). Ez utóbbi újítások az írás és olvasás jeleinek egységesítésével (kis- és nagybetűk elválása, szóköz, írásjelek, egységes rövidítésrendszer) elhozta az írás és az olvasás történetének Karoling reneszánszát. Megalapozta ez a kéziratok másolásának, és immár autográf írásának mennyiségi robbanását. Az ezzel párhuzamosan lezajló városiasodás, iskolareformok és az egyetemek kialakulása újabb megoldhatatlannak tűnő igényt váltott ki az írás-másolás technológiájával szemben, és a válasz sem késett, kialakult az *exemplar* és *pecia* rendszer. Az oktatástechnológia – egyetemista korunkban: okiteki – is változott, ha úgy tetszik, fejlődött. Az új műfajok létrejöttét is tekinthetjük így. *Summarium*, *proverbia*, vagyis a tanulók, az újabb generációk tagjainak mentesítése az alól, hogy a robbanásszerűen gyarapodó, tudást hordozó szövegek teljességét kelljen elolvasniuk – ami persze lehetetlen is –, tehát egy-egy személy, vagy akár a kultuszt őrző intézmény, az egyház kiválogatta a megelőző korok írásban rögzített tudásából azokat a részeket, amelyekre feltétlenül épülnie kell az új tudásnak.

A Gutenberg-forradalom is valós igényeket elégített ki úgy, hogy a kézi szedés-nyomással előállított könyv vállalkozó oldali szereplői a történelemben először találkoztak azzal a kihívással, hogy többet tudtak kiadni, mint

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM
INFORMATIKA KAR • DIGITÁLIS TECHNOLÓGIA INTÉZET
AGRIA MÉDIA KONFERENCIA 2023

amennyit eladni. A nyomtatott könyv technológiai megújítására volt szükség ahhoz, hogy az új művészet jelentősen szélesítse az írástudók arányát a társadalomban, illetve azt, hogy az oktatásban valóban hatékony, mindenki számára elérhető tananyagot tudjanak rendelkezésre bocsátani. A vállalkozók kezdeményezte fő változások sora olyan elemekből állt, mint az anyanyelvekre való fordíttatás, az illusztrált könyv megjelenése, a címlappal, tartalomjegyzékkel, tárgy-, személy- és helynévmutatóval ellátott művek, konkordanciák kiadása. A könyvkiadás rendszerének változásai is az információközvetítés hatékonyságát szolgálták, nem mellesleg, sőt, sokszor elsődlegesen, a vállalkozó anyagi hasznát is. A nyomdai munkáktól elvált a kiadói tevékenység – kéziratok szerzése, íratatása, a nyelvi szerkesztés, a korrektúra, a nyomás és a kötés megrendelése –, és a Gutenberg-bicentenáriumnak a kereskedőházak is elváltak a kiadóktól, megszervezték a könyvkereskedelem nemzetközi intézményeit (könyvvásárok Lipschtól, a Majna melletti Frankfurton át, a francia és hispan világig).

Az ókori logikai, tudományos információkat strukturáló rendszerek trónfosztását követő szkeptikus világot – a világ megismerhetőségében és az ismeretek elrendezhetőségében való hittel kapcsolatosan – a tudományos kutatás szabadságának és autonómiájának kivívása mellett egy új hit váltotta fel, egy új reneszánsz – ha Arnold Hauser felfogását követjük, akkor ezt a korszakmegjelölést is kimondhatjuk –, a rációban való hit. Ahogy jelszerűen sokan megfogalmazták, az európai harmincéves háborút követő másfél évszázad „ész istennő jegyében” telt el. A természettudományok különválásának folyamatában megteremtődött az egyes tudományterületek nemzetközisége. A tudósok eszmecseréjének igénye kinőtte a *res publica litteraria* levelező kapcsolatainak kereteit, egyszerre sokaknak kellett írni, és tőlük választ kapni. A vállalkozói világ gyakorlatias (és haszonelvű) megoldást talált a folyóiratok indításával. Így a tanulmányokban megvitatott konszenzusközel álláspontok rögzülhettek könyvekben. Az innováció úttörői valós társadalmi igényt elégitettek ki ismét, nem is maradt el a hasznuk.

A hasznát általában a privilégiumok biztosították. Már azoknak, akiknek lehetett ilyen. Tankönyvek kiadása, napi vallásgyakorlathoz kötődő kiadványok, almanachok, vagyis a sok példányban – akár olcsóbban – elkélt nyomtatványok. Ezek mellé lehetett valamilyen tudományterületre is specializálódni. Az e témakörben kiadott könyvek persze drágák voltak, olvasóközönségük kisszámú, de a kiadó/nyomdász/kereskedő befektetése biztosan megtérült, hiszen élvezhették kiválasztott intézmény vagy intézményi kör állandó támogatását, és a szakmák tagjainak vásárló erejét. Csak egyetlen példa, a Les d'Houry dinasztia sikertörténete, akik a francia királyi almanach privilégiumát a kiváló és drága orvostudományi kiadványkörrel szerzett kapcsolati háló mentén szereztek meg.

Az alfabetizálódó európai társadalmaknak persze tömeges olvasmányigényük is volt. A tudományos könyvkiadásból kiszoruló nyomdászok és könyves emberek válasza, a *bibliothèque bleu*, vagy a *libri da risma* jellegű kiadványokkal nem maradt el, de hangsúlyozzuk: szükségletet elégitett ki, és csak másodlagosan generálta a szükségletet. A megnövekedett igény kielégítésének szándéka – a nagyobb haszon reménye – ismét újításra sarkallta a könyves világot. Az újfajta papírelőállítás, a megújult, immár gépesített nyomás, és szedés története kerülhetett a kiadástörténeti kézikönyvek lapjaira.

Csak hogy – egy nyomdatörténeti hasonlattal élve – a nyomógép túlszaladt a nyomással, túl sok példány készült. Immár – a kultúra közben megteremtődött polgári nyilvánossága kezdeteitől – kínálati piacról beszélhetünk. Erich Hobsbawm (1917–2012) történeti monográfiáinak korszakába értünk. Ettől kezdve a könyvkiadás, és egyben az oktatás technológiai fejlődése, fejlesztése kezdte megelőzni a szerzők, olvasók, a tanárok és diákok szükségleteit. Önállóvá vált, önálló alkotási és vállalkozói területté, olyanná, amely innovatív, a mindig új technológia kínálta lehetőségeket ajánlja egy olyan világnak, amelyben rengeteg az állandó (konstans) tényező. Mint az ilyenek: egy ember egész életében olvasva nem tud 3500-4000 könyvnél többet elolvasni akkor sem, ha sok százmillió áll rendelkezésére. Ugyanígy a gondolkodni tanításhoz szükséges adatmennyiség az ókortól kezdve állandó, a tényanyag pedig exponenciálisan nő, akár a közvetlen megelőző kor mennyiségi mutatóira vonatkoztatva is. Megoldhatatlan feladatot adva a pedagógusoknak: melyik tényanyag az, amit feltétlenül meg kell ismernie valakinek a tanulás folyamatában, és melyeket lehet mellőzni. Ha tényanyaggal terheli túl a tanulót, akkor éppen úgy nem tanul meg gondolkodni, mint ha alultervezi a mennyiséget, és az agyat nem szoktatja rá a sok adattal való műveletek elvégzésére.

A pedagógia módszertana és az oktatás módszertana (az okiteki) tehát a XX. század folyamán folyamatosan egyre nagyobb szerepet kapott úgy az oktatás, mint a kulturális örökség hagyományozási folyamatában. Néha e tekintetben is túlkapasok történtek és történnek, többen a módszert abszolutizálják és elfelejtik, ha nincsen tartalom, amelyen a módszer hatékonysága megmutatható, akkor olyanok leszünk mint azok a tanárok, akik a NAT ilyen-olyan kereteit tekintik fő ellenségnek, pedig egy Nemzeti Alaptanterv a történelemben mindig megkerülhető

ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM
INFORMATIKA KAR • DIGITÁLIS TECHNOLÓGIA INTÉZET
AGRIA MÉDIA KONFERENCIA 2023

volt azok számára, akik magas szinten tudták a saját szakterületüket és csak mellé tanulták a módszert. (Ez nem jelenti azt, hogy a NAT-ot politikusoknak vagy bürokratáknak kell összerakni, a szakmák megkérdése nélkül.)

És ez az a pillanat, amikor elérkeztünk a most ünnepeelt Kis-Tóth Lajos életművéhez. Kevés olyan oktatásmódszertani szakemberrel találkoztam, aki a saját tudását, kompetenciáját olyan pontosan ismerte, mint Kis-Tóth Lajos és barátja, harcostársa, Hauser Zoltán. Mindig tudták, hogy mikor kell olyan szakembert kérdezni, aki az éppen megoldani szükséges feladathoz a szűk tárgyi tudást jobban tudta a közös munkához tenni mint ők, akik a tárgyról bő ismertekkel bírva ugyan, de inkább az ahhoz leginkább társítható módszerek, illetve ezen módszerek technikai hátteréről tudtak többet. Közös munkánk során ráadásul azt is láttam, ahogy ezek a technikai ismeretek is túlnőnek rajtuk. Ekkor nem késlekedtek olyan technikai szakemberekhez fordulni, akik éppen a leginkább alkalmazható technológiát jobban ismerték. Közben tudták az értékét a régi megoldásnak: ha már nem használjuk, maradjon meg az emlékezete. Gondolom – soha nem kérdeztem őket – ezért is hozták létre az oktatástörténeti kis múzeumot.

A digitális oktatástechnológiai megoldások bevezetésének folyamatában az egyik legfontosabb kérdés volt és maradt, hogy a technológia maga mennyire tudja segíteni, sőt helyettesíteni azt a feladatot, hogy a diákok, hallgatók által szükséges és elégséges adatmennyiség mögött – vagyis a RAM mellett – a kulturális és tudományos örökségünk teljessége is tárolható legyen. Akár. Amennyiben ezt az éppen uralkodó kultuször is jónak látja. Ugyanis a nagy fordulat, amit az információtechnológiai fejlődés hozott, azt is tartalmazza, hogy immáron a technológiák tulajdonosai azok, akik dönteni kívánnak tartalmi kérdésekről is. Sokadszorra idézem fel Sólem Aléchem (1859–1916) *Tóbiás a tejesember* (1894) regénye alapján készült musical (*Hegedűs a háztetőn*, 1964) egyik betétdalát (Ha én gazdag lennék...), amelynek végén a meggazdagodott eljut odáig, hogy mások azt hiszik, ő bölcs, végül magáról hiszi, hogy ő a Bölcs Salamon. (Ennek a gondolatnak a tudatában szívesen vitatkoznék az „*oligarcha*” kifejezés használatának adekvát eseteiről.) Ettől még a technológia kiváló, a megoldásai zseniálisak, és egyáltalán nem kell ódzkodni a használatuktól. Úgy, ahogy az atomenergiát is használjuk. Óvatosan, az átmenetekre ügyelve. Mindig szem előtt tartva Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), illetve Carl Linnaeus (1707–1778) egyik kiinduló gondolatát a természetről: *Natura non facit saltus*. Vagyis a mostani témánkhoz igazítva, ügyeljünk a folyamatosságra. Az oktatásban, a társadalomban is. Nincsenek ugrások, csak törések. Az egyén esetében ez gondolkodási és tudásbéli hiányosságokat okoz, a társadalomban jellemzően háborút (lásd az arab tavasz „eredményességét”).

Archibald MacLeish (1892–1982) egy európai kulturáltságú egyesült államokbeli költő, egyetemi tanár és talán éppen ezért könyvtáros – ahogy az elegáns angol kifejezés rögzíti: *Librarian of Congress* – nem véletlenül választott egy amerikaitól és egy európaiától jelmondatot magának és a világnak. „*Polgártársak, nem menekülhetünk a történelem elől*” (Abraham Lincoln), és „*Korunkban az ember végzete politikai fogalmakkal fejezi ki jelentését*” (Thomas Mann). Aztán jött a világháború, Moloch győzedelmeskedett, az USA diadalmaskodott. Jött Korea, Vietnam, a beat kultúra, „Amerika ígéret volt” és megmaradt annak, de mára csalódás.

Kis-Tóth Lajos – Hauser Zoltánnal – pedig megalkotta a tanítási gyakorlatra alapozott oktatástechnikai múzeumot, majd pár évtized múlva Magyarország legkorszerűbb informatikai laboratóriumait, amelyek közvetlenül a pedagógiát szolgálták. Hittek az informatika és az internet demokratikus alapelveiben és tudták, hogy ezek az eszközök, ha tartalommal, ellenőrzött adatokkal és tudással látjuk el azokat, akkor egy újfajta pedagógiai korszakot nyitnak meg, megalapozottan.

Aztán jött Moloch, és pénzügyi hatalmával tökéletesítette az eszközöket, amelyeket hatalma szolgálatába állított. Percember szolgálai pedig lerombolták az alkotásokat, gondolván, hogy majd maguk az eszközök gondolkodnak helyettük, értük.

A Kis-Tóth Lajosoknak meg megmarad az örök igazság: Miután óráink végesek, hallhatatlan művekre kell fordítani azokat.